

XVI SKYRIUS. GEOGRAFIJOS IR ISTORIJOS REIKŠMĖ

1. Veiklos prasmė

Įdomu stebėti, kaip profesionalo veiksmai skiriasi nuo iš pirmo žvilgsnio tokių pačių judesių, kai jie atliekami nesuvokiant darbo prasmės. Pašaliniam stebėtoju nėra didelio skirtumo tarp akylai pro teleskopą dangų stebinčio astronomo ir tą patį darančio mažo berniuko. Abiem atvejais yra prietaisas iš stiklo ir metalo, žmogaus akys ir mažytė kažkur danguje žybsinti švieselė. Bet astronomas tuo metu galbūt atranda naują pasaulį, nes remiasi turimomis žiniomis apie kosmosą. Tai, ko šioje Žemėje pasiekė žmogus per savo netrumpą raidos istoriją, – viso labo įbrėžimas planetos paviršiuje, nepastebimas net iš nedidelio, palyginti su visa Saulės sistema, atstumo. Tačiau to, kas pasiekta, prasmė – be galo svarbi. Tai atstumas tarp civilizuoto ir laukinio gyvenimo. Fiziškai žmogaus veikla pakito labai nedaug, tačiau kaip neįtikėtina prasplėtė jos prasmė! Reikšmė, kurią gali įgyti veiksmas, yra beribė. Ši reikšmė apibūdinama sąsajomis su aplinka, kurioje tas veiksmas vyksta, o vaizduotės galimybės suvokti tas sąsajas yra begalinės.

Pranašumas, kurį žmogus įgyja atskleidžiamas vis naujas savo veiklos reikšmes, jo ugdymui suteikia naują kokybę. Žvelgiant į žmogų tik kaip į darbo jėgą ar dresuojant jį kaip kokį gyvūną, jo darbo našumą taip pat galima padidinti, tačiau tokio žmogaus veikloje nebus jokios naujos prasmės. Svarbiausioji žaidimo ar darbo užsiėmimų užduotis (žr. XV sk.) ir yra skatinti kuo plačiau suvokti savo veiklos prasmę. Kai sudaromos tinkamos sąlygos, žaidimas ar darbas plečia protinės veiklos galimybes kaupti ir apdoroti svarbią informaciją. Kai mokomoji medžiaga pateikiama atskiramis dalimis, kurias privalu tiesiog saugoti atmintyje, ji nepatenka į gyvybiškai svarbios patirties struktūrą. Informacija svarbi ir artima yra tik tada, kai yra galimybė ją pritaikyti veikloje. Ir atvirkščiai – galimybė taikyti naujas žinias padeda jas daug lengviau suvokti. Tokiomis sąlygomis individas geriau suvokia ne tik savo, bet ir grupės, kuriai priklauso, patirtį, nepaisant varginančių pastangų ir nepavykusių bandymų. Taip organizuojant veiklą, smalsumas atskleidžia vis naujas suvokimo galimybes, o naujos žinios dar labiau žadina smalsumą.

Nauja prasmė, kurią įgyja veiksmai, pirmiausia yra susijusi su žmogumi ir gamta. Gal ši mintis skamba banaliai, bet ji padeda išžvelgti naujas ugdymo galimybes. Geografijos ir istorijos dalykų medžiaga sudaro foną ir suteikia intelektualinę perspektyvą įvairiems reiškiniams, kurie šiaip galėtų pasirodyti pernelyg asmeniškai arba susiję vien su technikos naujovėmis. Prasmę žinioms suteikia gebėjimas susieti jas tam tikrais laiko ir erdvės ryšiais. Kai jaučiamės esą Visatos piliečiai ir suvokiame žmonijos pastangų nuoseklumą, mūsų gimimo vieta ir laikas randa savo vietą. Kasdienė mūsų patirtis įgyja ne akimirksnio, o daug platesnę prasmę.

Į geografiją ir istoriją žvelgiant kaip į žinias, kurias vaikas privalo įsiminti vien dėl to, kad jį pasiuntė į mokyklą, šie mokomieji dalykai atrodo kaip daugybė duome-

būti mokomoji medžiaga ir kaip ją reikėtų pateikti. Jau patys terminai „istorija“ ir „geografija“ nulemia tradicinį dalyko turinį. Idėja apie filosofinį medžiagos atrankos pagrindą priimama kaip tuščia fantazija ar pompastiška retorika. Didžiulė šios medžiagos apimtis ir įvairovė trukdo pamatyti, ką iš tikrųjų ji reiškia ir kaip ją reikėtų dėstyti, kad istorija ir geografija atliktų savo misiją formuojant ir plečiant augančios kartos patirtį. Jei žodžiai, kad ugdymas atlieka socialinį vaidmenį, vienijantį žmones, nėra vien graži frazė, dalykai, tokie kaip istorija ir geografija, turi garbingai atstovauti šiai išmintingos ir visuomeniškai atsakingos patirties raidos kryptčiai. Tai svarbiausia, ką reikėtų atsižvelgti, atrenkant šių mokslo sričių faktus ir mokymo metodus.

Kaip jau minėta, istorijos ir geografijos žinios papildo ir išlaisvina asmeninius gyvenimiškus įspūdžius, suteikdamos jiems gilesnę prasmę. Geografijoje labiau pabrėžiamas fizinis aspektas, istorijoje – visuomeninis, tačiau abu mokslai yra vienos visumos – žmonijos bendrabūvio – dalys. Civilizacija su visais savo ieškojimais, laimėjimais ir nesėkmėmis vystosi ne kažkur debesyse ar beorėje erdvėje, o Žemėje. Gamtinių sąlygų ir aplinkos poveikis visuomeniniams reiškiniams skiriasi nuo dekoracijų vaidmens spektaklyje. Geografinės sąlygos yra sudedamoji visuomeninių įvykių, sudarančių istoriją, struktūros dalis. Gamta – tai socialinio gyvenimo aplinka. Ji yra pirminis raidos šaltinis, kuriame yra ir kliūtys, ir ištekčiai. Civilizacija – tai laipsniškas įvairių gamtos jėgų pažabojimas. Kai nepaisoma šios istorijos ir geografijos tarpusavio priklausomybės, istorija paskęsta datose, prie kurių belieka prikabinti inventorinį įvykių sąrašą su prirašyta pastaba „svarbu“. Arba tampa beletristine išmone, nes istorinėje literatūroje natūrali gamtinė aplinka dažnai yra tik scenos dekoracija.

Auklėjamoji geografijos reikšmė susijusi su gamtos faktų bei socialinių įvykių sąsajomis ir tų sąsajų padariniais. Klasikinė geografijos, kaip pasakojimo apie Žemę – žmogaus namus, apibrėžtis labai aiškiai nurodo ugdymo kryptį. Bet lengviau pateikti šią apibrėžtį, negu įsivaizduoti konkrečią geografijos pamoką, kurioje nagrinėjami mokiniui gyvybiškai svarbūs dalykai. Gyvenamoji vieta, kasdieniai užsiėmimai, laimėjimai ir nuopoliai – štai ką derėtų atsižvelgti, įtraukiant geografijos žinias į ugdymo turinį. Norint visa tai sudėti į bendrą mokymo programą, reikia turėti išlavintą ir lakią vaizduotę. Pažeidus šiuos vidinius ryšius, geografija tampa pavienių fragmentų kratiniu, ji atrodo tarsi koks sendaikčių maišas: čia kalno aukštis, ten upės srovė, stogo čerpių, pagamintų viename mieste, skaičius, krovos tonos – kitame, grafysčių sienos, valstybės sostinė ir t. t.

Žemės, kaip žmonijos namų, samprata vienija žmones. Žemė, apibūdinama kaip faktų sandėlis, tik bukina vaizduotę. Tinkamai suvokiama geografija skatina žavėtis ir stebėtis narsių keliautojų ir tyrinėtojų nuotykiams. Tautų ir klimato sąlygų įvairovė, kontrastai, išryškėjantys lyginant naują informaciją su pažįstamais vaizdais, žadina protą, padeda atitrūkti nuo kasdienybės monotonijos. Gimtojo krašto geografijos žinios taip pat nėra savitikslių, tai natūralus išeities taškas atkurti išeikvotus gamtos išteklius ir starto aikštelė leisti į nežinią. Jei gimtojo krašto istorijoje neišvengtume sąsajų su visu pasauliu, ji taptų dar negyvesnė negu mokykloje naudojamos

nų apie tai, kas tolimesnis ir svetimas kasdieniui žmogaus patirčiai. Mokinio patirtis tarsi padalijama į du nepriklausomus srautus, egzistuojančius skirtinguose pasauliuose. Neįvyksta joks virsmas, kasdienė patirtis neįgyja gilesnės prasmės ir naujų sąsajų, o mokomoji medžiaga neatgyja ir netampa tikroviškesnė. Aišku, patirtis vis tiek po truputį plečiasi, bet ji neįgauna to paslankumo, lankstumo bei jautrumo užuominoms, atsirandančio jaučiant asmeninį susidomėjimą. Protą tiesiog perpildo „nesuvirškintos“ informacijos balastas, dingsta jautrus, gyvas atgarsis ir naujos prasmės alksis. Dėl didžiuliais kiekiais kaupiamų žinių, kurios visiškai nesusijusios su tiesioginiais gyvenimiškais dalykais, protas praranda lankstumą ir gyvybingumą.

Veikla, kuria nuoširdžiai domisi žmogus, tarsi veržiasi už savo ribų. Tokia veikla nelaukia, kol kas nors pateiks naujų duomenų, galinčių praplėsti jos prasmę, nes pati aktyviai jų ieško. Smalsumas yra ne atsitiktinumas ir ne atsieta ypatybė, o natūralus besikeičiančios ir lanksčios patirties padarinys, skatinantis išvelgti vis naujų sąsajų. Kitaip tariant, smalsumas ir yra polinkis ieškoti naujų ryšių.

Mokytojo užduotis yra taip pateikti vaikams žinias, kad natūralus noras plėsti patirtį pasireikštų kuo veiksmingiau ir laikui bėgant neprarastų savo aktyvumo. Sukūrus tinkamą aplinką, tiesioginis ir apčiuopiamas veiklos rezultatas tampa jos prasme. Galima gaminti maistą, kalti vinis ar vaikščioti, ir visa tai nieko neduos protui, o bus tik tiesioginiai fiziniai maisto gamybos, vinių kalimo ar vaikščiojimo padariniai. O juk žmogus veikia itin sudėtingoje ryšių struktūroje. Ėjimas susijęs su vietos erdvėje pasikeitimu, kojų ir dirvos, kurioje lieka pėdsakai, sąveika. Vaikščioti žmogus gali dėl to, kad turi dvi kojas bei nervų sistemą, ir sugeba veikti pagal tam tikrus mechanikos dėsnius. Maisto gamyba susijusi su aukšta temperatūra, kuri keičia cheminę maisto produktų sudėtį; tai padeda skrandžiui suskaidyti maisto medžiagas ir panaudoti jas kūno reikmėms. Norint suvokti visus bet kurio net ir visiškai paprasto elgesio padarinius neužtektų visų pasaulio fizikų, chemikų ir fiziologų žinių. Akivaizdu, kad pagrindinė ugdymo užduotis ir yra kurti sąlygas, leidžiančias išvelgti kuo daugiau reiškinius ir objektus jungiančių sąsajų. „Mokytis geografijos“ – tai plėsti kasdienio gyvenimo erdvinius ryšius, „mokytis istorijos“ – tai stiprinti gebėjimą suprasti žmonių tarpusavio santykius. Geografija, kaip mokomasis dalykas, yra faktų ir principų, susijusių su gyvenamąja aplinka, visuma. Istorija – tai įvairiausių faktų apie socialinių grupių gyvenimą sąvadas. Šios žinios gali paaiškinti, kokie ankstesni papročiai, įvykiai ar santvarkos pokyčiai suformavo šiandienį gyvenimą, ir taip padėti suprasti tai, kas vyksta dabar.

2. Istorijos ir geografijos tarpusavio sąveika

Istorija ir geografija (į geografiją dėl tam tikrų priežasčių, apie kurias bus kalbama vėliau, įtraukėme ir gamtos mokymą) mokyklose yra itin informacija perkrauti dalykai. Ar šios žinios prasiskverbs į gyvą patirtį, ar tiesiog užgriozdins atmintį, priklauso nuo to, kaip organizuota pamoka. Labai svarbu ir tai, kaip pati medžiaga bei mokymo metodas dera su ta esmine žmogaus ir gamtos tarpusavio priklausomybe, kuri ir skatina žmoniją nuolat mokytis. Mokant istorijos ir geografijos išskyla itin rimtas pavojus lengvabūdiškai susitaikyti su tradiciniu požiūriu, kokia turi

vaizdinės priemonės. Priežastis yra ta pati: vaizduotei nesuteikiama peno, ją riboja išvados, katalogavimas ir nuolatinis jau žinomų dalykų tikslinimas. O juk net kaimynystėje esanti tvora, juosianti ūkininko valdas, mokinio vaizduotėje gali priminti didelių valstybių ribas. Saulės šviesa, oras, upokšnis, žemės paviršiaus nelygumai, įvairios pramonės šakos, pilietinės teisės ir pareigos – visa tai sudaro gimtojo krašto sąvoką. Jei manysime, kad visi čia išvardyti dalykai susiję tik su vietinėmis sąlygomis, jie tebus įdomūs faktais, kuriuos užtenka sąžiningai įsiminti. Jei šie faktai tampa atspirties tašku išplėsti patirtį, sužinoti naujų dalykų apie kitas tautas ir kraštus, viskas keičiasi. Saulės energija, vėjas, prekyba ar politiniai santykiai įgauna kur kas gilesnę prasmę. Akiratis plečiamas ne apkraunant atmintį papildoma informacija, o suteikiant prasmės tam, kas anksčiau atrodė tik nuobodūs duomenys.

Taip derinant įvairius geografijos aspektus, neleidžiama jiems virsti atskiromis žinių sritimis. Astronominė, fizinė, topografinė, politinė ir ekonominė – visos šios geografijos kryptys reikalauja dėmesio. Kaip jas suderinti tarpusavyje? Tiesiog iš visų sričių prirankiojant kuo daugiau medžiagos? Kito būdo nerasisime, jei nuolat neprisiminsime, kad ugdymo svorio centras yra humanitarinė dalyko pusė. Mokomojoje medžiagoje daugiausia dėmesio turėtų būti skiriama žmogaus veiksmų ir santykių reikšmei.

Diegdami suvokimą, kad Žemė yra Saulės sistemos dalis, padėsime geriau suprasti ir skirtumus tarp civilizacijų įvairiose klimato juostose, naujoves ekonomikos ir politikos srityse. Ekonomika, viena vertus, stipriai veikia socialines sąveikas ir politinę sistemą, kita vertus, pati yra nulemta konkretaus regiono klimato sąlygų. Išsamiau šias temas aptarti galima palikti specialistams, bet visa tai turėtų dominti kiekvieną iš mūsų, kaip turintį tam tikrą socialinę patirtį ir gyvenantį tam tikroje aplinkoje.

Tai, kad gamtos mokslai įtraukiami į geografijos kursą, iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti kiek dirbtina. Nors, žvelgiant iš ugdymo pozicijos, egzistuoja viena vienintelė tikrovė. Labai gaila, kad naudojame du skirtingus terminus sąvokoms, kurios turi tą pačią prasmę. Gamta ir Žemė yra žodžiai, reiškiantys tą patį. Gamtos mokslai, susidedantys iš atskirų tarpusavyje nesusijusių temų, visada nukentėdavo dėl tokio savo įvairumo. Pavyzdžiui, pamokoje apie gėlės sandarą atskiros gėlės dalys nėra siejamos su jos, kaip augalo, vaidmeniu. Augalai savo ruožtu kažkodėl nagrinėjami atskirai nuo dirvos, oro ir šviesos sąlygų, kurios yra svarbios bet kuriam floros atstovui. Tokiomis sąlygomis sunku pajusti gyvą sąlytį su medžiaga, nes visiškai nesužadina vaizduotė. Susidomėjimas gamtos mokslais yra toks apverktinas, kad netgi pasigirsta raginimų atgaivinti animizmą ir apipinti gamtos faktus bei įvykius mitais, kurie padėtų pritraukti mokinių dėmesį. Neretai mokytojai patys bando kurti daugiau ar mažiau gremėzdiškus mitus. Metodas nevykęs, bet atspindi mokinių poreikį suvokti natūralią aplinką. Iš konteksto išplėsti faktai ne tik atrodo padriki, bet ir suvokiami kaip atskiri ir tarpusavyje niekaip nesusiję. Tarsi jie nėra nepriklausytų gamtai. Siekiant kaip nors sumažinti šią žalą, griebiamasi dirbtinių ir sentimentalių asociacijų. O tikrasis vaistas – tai padaryti gamtos dalyką vientisą, t. y. nagrinėti būtent gamtą, o ne prasmę praradusius fragmentus, išplėstus iš savo natūralios aplinkos. Kai gamta (ir Žemė) nagrinėjama kaip vi-

suma kartu su visomis tarpusavio sąsajomis, jos reiškiniai natūraliai ir tiesiogiai siejasi su žmogaus gyvenimu. Tada nebereikia jokių dirbtinių pakaitalų.

3. Istorija ir šiandiena

Kai istorija atskiriama nuo dabarties rūpesčių ir gyvenimo aktualijų, ji praranda gyvybę. Praeitis tarsi praranda sąlytį su mumis. Jei jos iš tiesų nebeliktų, jei su ja būtų baigta visiems laikams, gal ir būtų logiška palikti ją praeityje. Tačiau žinios apie praeitį padeda *suvokti dabartį*. Taip, šis *mokslas* nagrinėja tai, ko nebėra, bet praeitis – tai dabarties istorija. Mintyse atkartoti visus atradimus, tyrinėjimus, Amerikos kolonizaciją, pionierių judėjimą į Vakarų, emigraciją – tai ir yra studijuoti šiandienų Jungtinių Amerikos Valstijų istoriją. Susipažinus, kokį raidos kelią nuėjo ši šalis, paaiškėja daug dalykų, kuriuos šiandien būtų nelengva suvokti. Genetika neabejotinai buvo vienas svarbiausių antrosios XIX a. pusės mokslo atradimų. Jo esmė ta, kad norint suvokti bet kurį sudėtingą objektą reikia išanalizuoti jo atsiradimo ir raidos procesą, t. y. perprasti visus jo augimo etapus. Aišku, kalbant apie istoriją neužtenka vien paviršutiniškai laikytis principo, kad dabartinės socialinės padėties negalima atskirti nuo ankstesniųjų. Praeities įvykiai negali būti atskirti nuo šiandienos pirmiausia dėl to, kad išlieka jų poveikis dabarčiai. Todėl istorijos atskaitos taškas turi būti tikra situacija su visomis jos problemomis.

Pailiustruokime šį bendrąjį principą. Istorijoje biografinis metodas dažnai apibūdinamas kaip natūrali galimybė suvokti praeities detales. Žymių žmonių, didvyrių ir vadų gyvenimo aprašymai pagyvina ir patikslina istorinius epizodus, kurie antraip liktų pernelyg atsieti. Biografijos suteikia aiškumo ir ryškumo tiems sudėtingiems, painiems ir erdvėje bei laike pasklidusiems įvykiams, kurių sąsajas suvokti gali tik treniruotas istoriko protas. Psichologinis šio požiūrio pagrindumas nekelia abejonių. Tačiau mokykloje mokant istorijos biografinis metodas dažnai taikomas neteisingai, pervertinant kai kurių asmenybių poelgius, nesusijusius su socialinėmis sąlygomis. Kai gyvenimo aprašymas pateikiamas kaip žmogaus veiklos sąrašas, nesiejant jo poelgių su tomis sąlygomis, kurios paskatino jį elgtis vienaip ar kitaip, prarandama tikroji istorija. Pamištama, kad tikrasis istorijos objektas yra socialiniai santykiai, arba bendras žmonių gyvenimas. Biografinis metodas virsta pasaldintu apvalkalu, padedančiu nuryti neįdomią informaciją.

Pastaruosiu metu daug dėmesio skiriama pirmykščių žmonių gyvenimui kaip įvadui į istorijos mokymą. Tačiau nedera pamiršti, kad mokomoji medžiaga turi sietis su šiuolaikinėmis socialinėmis sąlygomis. Šiuolaikiniam žmogui sunkiai suvokiamas pirmykščių genčių gyvenimas tampa rimta kliūtimi perprasti visų ryšių ir santykių esmę. Tačiau studijuojant pirmykštį gyvenimo būdą, neretai kyla analogijų, kurios leidžia suvokti kai kuriuos netgi labai sudėtingus šiuolaikinio gyvenimo dalykus. Tai panašu į įmantriais raštais numegzto megztnio ardymą, kai mezgimo principo negali suprasti iki tol, kol neaptinki rašto pagrindo. Nėra tokio būdo, kuris leistų supaprastinti dabartinės visuomenės santykius, o atsigrįžus į pirmykštį gyvenimą tokia galimybė atsiranda, nes socialiniai santykiai ir bendra

veikla primityviose bendruomenėse yra itin paprasti. Kai tai pamirštama, mokymasis apie pirmykščių žmonių gyvenimą tampa vien smalsumą tenkinančiu keistos elgsenos atpasakojimu.

Pirmykštėje istorijoje galima atrasti žmonijos gamybinės veiklos užuomazgas. Vienas iš pagrindinių šio mokslo tikslų ir yra suprasti, kaip buvo sprendžiamos pragyvenimo, prieglobsčio ir apsaugos problemos ankstyvuosiuose žmonijos raidos etapuose, suvokti, kokį kelią nuo tų laikų nuėjo žmonija. Pramonės istorija, skirtingai nuo kitų istorijos sričių, išskiria du itin svarbius visuomeninio gyvenimo etapus. Pirmiausia, ji pateikia daug žinių apie žmonijos išradimų seką. Išradimai padėjo teoriniam mokslui daryti poveikį gamtai, žmonėms siekiant saugumo ir naudos. Tampa aiškios socialinės pažangos priežastys ir jų raida. Antra, ši istorijos sritis leidžia aprėpti visumą reiškinių, susijusių su kiekvieno žmogaus atskirai ir visos žmonijos išgyvenimu. Ekonomikos istorija domisi darbu, karjera ir paprasto žmogaus gerove. Vienintelis dalykas, ką tikrai *privalo* kiekvienas žmogus, – tai gyventi; o vienintelis dalykas, ką *privalo* visuomenė, – tai suteikti kiekvienam žmogui galimybę įnešti savo indėlį į bendrą visų kuriamą gerovę ir pasirūpinti, kad už tai būtų teisingai atlyginta. Ekonomikos istorija daug žmogiškesnė, vadinasi, ir liberalesnė už politinę. Ji nagrinėja ne tiek kunigaikštysčių ir karalysčių klestėjimą ar žlugimą, kiek paprasto žmogaus, dėl kurio ir gyvuoja įvairiausios valdžios struktūros, laisvės ir pranašumo prieš gamtą augimą.

Pramonės istorija leidžia geriau suprasti glaudžias žmogaus pergalių ir pralaimėjimų sąsajas kovoje su gamta. To nesugeba nei politinė, nei karinė istorija, kuria taip lengvai virsta pirmoji, nusirisdama iki kone vaikiško naivumo. Ekonomikos istorija – tai pasakojimas apie kelią, kuriuo eidama žmonija mokėsi pasitelkti gamtos jėgas, pradėdant savo pačių raumenų jėga, baigiant ta šviesia ateitimi, kai žmonija visiškai valdys gamtos galias. Iš istorijos išbraukus žinias apie žmonių darbą ir gamtos išteklių, miškų bei šachtų panaudojimą, gyvūnų prijaukinimą ir augalininkystę, gamybą ir paskirstymą, istorija pavirsta literatūros kūrinium, romanu apie mistinę žmoniją, gyvenančią kur tik nori, bet tik ne Žemėje.

Bene labiausiai bendrojo ugdymo sistemoje apleista istorijos sritis yra intelekto raida. Tik dabar pradėdame suvokti, kad žymiausi herojai, paveikę žmonijos likimą, yra ne politiniai veikėjai, generolai ar diplomatai, o mokslininkai, tyrinėtojai ir išradėjai, padovanoję žmogui patirties plėtojimo ir valdymo priemones. Pagarbos verti ir dailininkai bei poetai, įamžinę šių herojų darbus, svaigų triumfą ir skaudų pralaimėjimą tapybos, skulptūros arba literatūros kalba, kad jų reikšmę galėtų suvokti visi žmonės. Kadangi pramonės istorija tyrinėja, kaip žmonija pažaboję gamtos galias, į jos akiratį pakliūva ir pačių pažinimo metodų pažanga. Šiuolaikiniai žmonės pratę liaupsinti protą ir pripažinti jo svarbą. Tačiau mokiniai, pavargę nuo priverstinių istorijos pamokų, dažnai daro vieną iš dviejų klaidų: arba mano, kad žmogaus intelektas, nepaisant pažinimo metodų raidos, nuo seniausių laikų nė kiek nepatobulėjo, arba suvokia jį kaip ne itin reikšmingą veiksni, liudijantį apie asmeninę kažkieno išvalgą. O juk istorijos mokymas galėtų labai aiškiai atskleisti tikrąją to vaidmens, kurį protas atlieka gyvenime, prasmę. Jis leidžia pa-

matyti, kad žmonijos raida nuo pirmųjų laukinių bendruomenės iki šių laikų tiesiogiai priklausė nuo atradimų ir išradimų, t. y. nuo proto veiklos. O tai, apie ką paprastai rašo istoriniai veikalai, tėra šalutinis proto veiklos produktas ar net kliūtys, kurias intelektui reikėjo įveikti.

Taip natūraliausiu būdu dėstoma istorija įgytų ir etinę vertę. Teisingai suvokta visuomeninio gyvenimo esmė leidžia formuoti tokį charakterį, kuriame dorovė reiškia kai ką daugiau negu tiesiog nuolankų paklusnumą moralės normoms. Istorijos žinios – tai dabartinės visuomenės audinio pagrindas, jį išaudusių jėgų įvardijimas. Per etiškumo prizmę suvokiama istorija ugdo socialiai aktyvų ir visuomenišką protą. Tačiau neretai istorija pateikiama kaip anekdotinių pasakojimų rinkinys moralės temomis apie vienokias ar kitokias geradarystes bei ydas. Toks mokymas ne tiek etiškai panaudoja istorinę medžiagą, kiek ja remdamasis bando sukelti emocijas. Geriausiu atveju tai sukelia laikiną susidomėjimą, blogiausiu – ugdo šaltą abejingumą moralinėms nuostatoms. Tik suvokus tikrąją istorijos reikšmę, ji tampa neįkainojama vertybe, padedančia protingai ir jautriai nagrinėti dabartines socialines problemas.

Santrauka. Pritaikyti patirtį visada galima daug plačiau, negu gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio. Suvokus naujas pritaikymo galimybes, patirties reikšmė nepalyginamai išauga. Kad ir kokia paprasta būtų pirminė patirtis, ji nuolat pasipildo naujomis sąsajomis, todėl tampa vis turtingesnė. Normalus tarpusavio bendravimas padeda individui papildyti savo patirtį visos grupės ir net rasės patirtimi. Sakydami „normalus bendravimas“ omenyje turime darnius ir abipusiškai naudingus interesus. Šis bendravimo būdas iš esmės skiriasi nuo to, kuriame vienas individas perteikia kokią nors informaciją kitam tik dėl to, kad padarytų jam išpūdį, o tada galėtų patikrinti, ką pastarasis įsiminė ir ar gali viską atpasakoti pažodžiui.

Geografija ir istorija yra du didžiausi mokiniams prieinami šaltiniai, plečiantys tiesioginę asmeninę patirtį. Kai mokyns ką nors dirba (darbinė veikla aprašyta ankstesniame skyriuje), tai vyksta tam tikroje erdvėje ir tam tikru laiku, esant vieniems ar kitoms gamtinėms sąlygoms. Jei šios veiklos mokomasi ne formaliai, ne dėl kokių nors išorinių priežasčių ir ne dėl įgūdžių formavimo apskritai, tai atveria pačius tiesiausius ir įdomiausius kelius į platų prasmių pasaulį, apie kurį pasakoja istorikai ir geografs. Ir nors istorikai dėmesį sutelkia į žmogiškąją prasmę, o geografs – į žemės paviršiaus ir gamtos dalykus, abi mokslo sritys yra sudedamosios vienos visumos dalys, nes žmonija gyvena ir vystosi ne kažkioje sterilioje aplinkoje, o nuolat kintančiose gamtinėse sąlygose.